

Коваленко А. В.,
кандидат юридичних наук, доцент
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
публічної безпеки громад факультету № 2
Донецького державного університету внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна

ЛЮДИНА ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

На сучасному етапі розвитку людства жодне кримінальне правопорушення не обходиться без людини, як елемента механізму його вчинення. Унаслідок безпосередньої чи опосередкованої участі у кримінально-релевантних подіях люди відбивають у навколишньому середовищі свої

ознаки та сприймають на собі ознаки інших елементів механізму слідоутворення. Через це, людина, її тіло та свідомість виступають носіями (джерелами) різноманітної інформації, яка має значення для кримінального судочинства.

У ході кримінального провадження від людини можна отримати такі категорії доказової та орієнтуючої інформації:

- про ознаки зовнішності: як власні (включаючи стать, вік, зріст та вагу, фізичний стан організму, анатомічні ознаки, особливі та помітні прикмети тощо) так і супутні (одяг і аксесуари). Крім наведеного, суттєве значення для кримінального провадження також можуть мати функціональні ознаки зовнішності живих людей: хода, міміка й жестикуляція, голос, мовлення, уміння та навички (у тому числі кримінальні), почерк тощо;

- про наявні на тілі, одязі чи внутрішніх органах (як живої людини, так і трупа) матеріально-фіксовані сліди: ушкодження та сліди нашарування. Опрацювання указаних слідів дозволяє опосередковано дослідити слідоутворюючі об'єкти та встановити механізм слідоутворення;

- про наявні у пам'яті живої людини ідеальні відображення (сліди пам'яті). Ділянки мозку, які відповідають за пам'ять, виступають своєрідними слідосприймаючими об'єктами: людина здатна сприйняти, запам'ятати та згодом відтворити характерні ознаки предметів, об'єктів та явищ, з якими раніше тим чи іншим чином контактувала. Зауважимо, що свідомість та пам'ять людини – це результати біохімічних та фізіологічних процесів у її організмі, насамперед діяльності центральної та периферійної нервових систем. Тому криміналістика використовує напрацювання наук фізіології та психології щодо механізмів роботи органів відчуття та мозку, нервових зв'язків між ними. Унаслідок отримання ідеальних відображень із пам'яті та свідомості людини можна опосередковано дослідити об'єкти, події та явища, які ця особа раніше особисто сприймала та запам'ятала;

- про людину, як соціальну істоту: її освіту, професію, сімейний стан, соціальні зв'язки, вірування тощо. Указані дані можуть бути отримані як унаслідок спілкування з дослідженою особою, так і в результаті дослідження її тіла (на предмет наявності специфічних татувань, шрамів, прикрас, професійних травм і захворювань та іншого).

Криміналістично значуща інформація, яка була отримана від людини у передбачений кримінальним процесуальним законом спосіб, має

доказовий характер та потребує закріплення у певній процесуальній формі. Оскільки більшість криміналістично значущих ознак людини неможливо вилучити в натурі (від людини не можна «відділити» та зберегти для потреб кримінального судочинства її ознаки зовнішності, стан здоров'я, думки та сліди пам'яті тощо), у результаті процесуального фіксування таких ознак створюються їх моделі (копії). Тому сформовані таким чином докази, як правило, є похідними. В окремих випадках за результатами дослідження тіла людини можуть бути сформовані й первинні речові докази – сторонні предмети, вилучені з тіла, зразки тканин трупа тощо.

Саме тіло людини, як носій криміналістично значущої інформації, відповідно до чинного законодавства не має чітко визначеної процесуальної (доказової) форми. Серед передбачених КПК України процесуальних джерел доказів, тіло людини (і живої, і мертвої) має найбільше спільних ознак з речовими доказами: воно теж є матеріальним об'єктом і також може нести на собі матеріально-фіксовані сліди кримінального правопорушення або інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Утім, ні тіла живих людей, ні трупи, відповідно до чинного законодавства, не прирівнюються до речових доказів, насамперед з етичних міркувань. У суспільстві, де людина, її життя та гідність визнаються найвищою соціальною цінністю, прирівнювання її тіла до неживої речі видається недопустимим. Водночас тіло людини не визнається й самостійною категорією процесуальних джерел доказів.

При цьому КПК України передбачає низку кримінальних процесуальних інструментів, у межах застосування яких людина, її тіло та свідомість виступають об'єктами дослідження (аналогічно до доказів та їх джерел). Жива людина, у цьому контексті, найчастіше характеризується за її процесуальним статусом: допитуватися можуть свідки, потерпілі, підозрювані, обвинувачені та експерти (ч. 1 ст. 95 КПК України); піддаватися особистому обшуку – затримана людина та особа, присутня під час проведення обшуку житла чи іншого володіння (ч. 3 ст. 208, ч. 5 ст. 236 КПК України); об'єктом освідчування може бути підозрюваний, свідок чи потерпілий (ч. 1 ст. 241 КПК України); об'єктом судової психіатричної експертизи – особа, яка, вірогідно, вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності або підозрюваний, обвинувачений, який захворів на психічну хворобу після вчинення кримі-

нального правопорушення (ч. 1 ст. 509 КПК України) тощо. Під час проведення пред'явлення особи для впізнання (ст. 228 КПК України) та слідчого експерименту (ст. 241 КПК України) можуть досліджуватися певні криміналістично значущі ознаки потерпілих, свідків та підозрюваних; об'єктами судово-медичної експертизи традиційно є потерпілі (іноді також підозрювані й обвинувачені). Варто також зауважити, що більшість із наведених процедур можуть застосовуватися примусово, тобто з ігноруванням волі людини, як об'єкта дослідження, що з погляду моралі та етики може бути оцінене як об'єктивізація живої, свідомої та вольової людини.

Тіла мертвих людей (трупи) також не мають чітко визначеного кримінального процесуального режиму, проте виступають об'єктами дослідження. Як і речові докази, вони вилучаються з місця їх виявлення (та, за потреби, навіть виймаються з місць офіційного захоронення), оглядаються з метою отримання від них певних криміналістично значущих відомостей (ст.ст. 238, 239 КПК України), пред'являються для впізнання (ст. 230 КПК України), а також направляються для проведення судово-медичних експертиз.

Попри описані вище морально-етичні перестороги, задля дотримання принципу правової визначеності пропонуємо внести відповідні зміни до ч. 2 ст. 84 КПК України та визнати трупи людей (а також тварин) та їх частини окремою категорією процесуальних джерел доказів та встановити специфічний процесуальний режим поводження з ними. При цьому проблеми унормування процесуального (доказового) статусу живої людини виходять за межі предмету нашого дослідження та потребують окремого ґрунтовного осмислення.

З метою виконання завдань кримінального провадження взагалі та забезпечення ефективності опрацювання криміналістично значущих ознак людини, її тіла та свідомості зокрема, наукою криміналістикою було самостійно розроблено, а також запозичено й адаптовано з інших наук низку відповідних прийомів та засобів. До криміналістичних засобів дослідження людини (її тіла та свідомості) варто віднести сукупність науково-технічних засобів, а також техніко-криміналістичних і тактико-організаційних рекомендацій щодо їх застосування, спрямованих на найбільш повне, ефективне, безпечне та етичне отримання криміналістично значущої інформації від людини. Ці засоби використовуються у межах проведення перелічених вище процесуальних дій. Криміналістичні за-

соби дослідження людини варто поділити на дві категорії: (1) спрямовані на отримання інформації від тіла людини, як матеріального об'єкта, та (2) спрямовані на отримання відомостей із пам'яті, свідомості живої особи.

Таким чином, людина виступає цінним джерелом доказової інформації в кримінальному судочинстві. Від неї може бути отримано такі групи відомостей, що мають значення для кримінального провадження: про ознаки зовнішності, зокрема й функціональні; про наявні на тілі, одязі, внутрішніх органах матеріально-фіксовані сліди; про наявні у пам'яті живої людини ідеальні сліди-відображення об'єктів, подій та явищ, які вона особисто сприймала та запам'ятала; про її соціальні зв'язки та взаємодії.

В контексті аналізу кримінальних процесуальних засобів отримання та дослідження криміналістично значущої інформації від людини варто звернути увагу на невизначеність процесуального (доказового) статусу тіла живої людини та трупа. З морально-етичних міркувань ці об'єкти не прирівнюються до речових доказів та не визнаються окремими видами процесуальних джерел доказів. Водночас чинне законодавство передбачає низку кримінальних процесуальних інструментів, у межах використання яких людина виступає об'єктом дослідження, зокрема й примусового.

Задля забезпечення ефективності кримінального процесуального дослідження тіла та свідомості людини наукою криміналістикою розроблено та запозичено у інших наук низку відповідних засобів. Під криміналістичними засобами дослідження людини варто розуміти сукупність науково-технічних засобів, а також техніко-криміналістичних і тактико-організаційних рекомендацій щодо їх застосування, спрямованих на найбільш повне, ефективно, безпечно та етично отримання криміналістично значущої інформації від людини. Указані засоби можна поділити на дві категорії: (1) спрямовані на отримання інформації від тіла людини, як матеріального об'єкта, та (2) спрямовані на отримання відомостей із пам'яті та свідомості живої особи.

З огляду на викладене, перспективними варто визнати дослідження щодо унормування кримінального процесуального (доказового) статусу живої людини та трупа, а також подальше розроблення криміналістичних інструментів отримання кримінально-релевантної інформації від людини.

Редакційна колегія:

А. П. Гетьман, В. Ю. Шевчук, Є. Є. Демидова

Трансформація завдань криміналістики в умовах воєнного стану та євроінтеграційних процесів : зб. матеріалів наук.-практ. конф. присвяч. пам'яті д-ра юрид. наук, проф. В.О. Коновалової, м. Харків, 28 берез. 2024 р. / [редкол.: А. П. Гетьман, В. М. Шевчук, Є. Є. Демидова] ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. криміналістики ; Нац. акад. прав. наук України ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. – Харків : Право, 2024. – 148 с.

ISBN 978-617-8411-89-3

Видання містить матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті заслуженого професора Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, академіка Національної академії правових наук України, доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Віолетти Омелянівни Коновалової. Викладено матеріали обговорень таких наукових і практичних проблем: інноваційні технології та штучний інтелект у криміналістиці; європейський вектор розвитку криміналістики та судової експертизи в сучасних умовах; криміналістична тактика та методика розслідування кримінальних правопорушень в умовах війни: нові виклики та перспективи; сучасні способи та методи виявлення, вилучення, аналізу та дослідження доказів у сучасних реаліях війни; використання спеціальних знань у юридичній діяльності; судово-медична експертиза в умовах війни та євроінтеграційних процесів; міжнародний досвід у застосуванні криміналістичних знань; інтеграція провідних практик та їх значення для України.

Для працівників органів правопорядку, науковців, викладачів, аспірантів і студентів юридичних закладів освіти й широкого кола осіб, яких цікавлять сучасні проблеми криміналістики та судової експертизи.

УДК [343.1+343.98]:004(061)

Матеріали викладено в авторській редакції з незначною коректурою. Відповідальність за їхню якість, достовірність, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та інформацію для службового користування, несуть автори.

- © Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2024
- © Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, 2024